

Investeringar i Sverige

Av amanuens Torsten Carlsson, Industriens utredningsinstitut

Investeringsverksamheten i landet har under de senaste åren varit mycket livlig. Enligt konjunkturinstitutets beräkningar belöpte sig de totala bruttoinvesteringarna under åren 1945, 1946 och 1947 till respektive 4 850, 6 000 och 6 700 miljoner kronor. (Genomsnittet för åren 1938/39 var 2 860 milj. kr.) Denna stora investeringsverksamhet har som utvecklingen visat inte kunnat förenas med samhällsekonomisk balans, särskilt som den allmänna ekonomiska politiken samtidigt varit starkt konsumtionsbefrämjande. Det har som bekant blivit nödvändigt att med olika medel dämpa ned investeringsverksamheten.

Inför denna nödtvungna andhämtningspaus kan det vara av intresse att göra en tillbakablick för att få en uppfattning om de krafter, som drivit fram investeringskonjunkturen.

En hel uppsättning med olika krafter har varit i verksamhet. De låga räntorna är kanske vad man först tänker på. Men även andra krafter, framkallade av förändringar i samhällets ekonomiska struktur och av den ekonomiska politiken, har inverkat på utvecklingen. De viktigaste har varit följande.

1. En viktig orsak till den livliga investeringskonjunkturen efter kriget har naturligtvis varit den starka *anbopning av behov* som kriget orsakade. Man kan visserligen inte påstå att produktionsapparatens behov av reparationer och underhåll under krigsåren i högre grad blev eftersatta. Men den årliga stegringstakt i fråga om utbyggnad och modernisering, som vi vant oss att betrakta som naturlig, blev avbruten. Vidare var det säkerligen en hel del maskiner, detaljer och specialiteter av olika slag, vilka med jämna mellanrum behöver ersättas men som till följd av avspärrningen ej kunnat importeras. Det fanns därför vid krigets slut ett stort »lager» av planer, färdiga att sättas i verket.

2. *Förändringar i utrikeshandelns struktur* har också haft betydelse. Vissa svenska industrier, framför allt verkstads-, elektrisk- och kemisk industri, arbetade före kriget i stor utsträckning med tyska maskiner och halvfabrikat. Tyskarna var ju specialister på att tillverka en hel del sådana och kunde göra det billigt tack vare den stora marknad deras industrier hade.

De tyska bränsleimporternas bortfall har därför blivit mycket kännbart för den svenska industrin. På grund av att tysk standard i fråga om mått och nomenklatur blivit förhärskande inom nämnda industrier, har det i många fall varit svårt att skaffa ersättning i t. ex. England och USA. Den svenska ersättningsstillverkning, som blivit nödvändig, har dragit med sig ett stort behov av byggnader, anläggningar och maskiner. Särskilt på verkstadsområdet har en mängd små företag vuxit upp.

Även bränsleimportens gestaltning har varit ägnad att framkalla investeringar. Under kriget stryptes tillförseln av kol och olja. Detta framtvingade en omfattande ombyggnad av våra näringarna, så att svenska bränslen kunde användas. Under den närmaste tiden efter kriget lättade försörjningen med olja, men koltillförseln förblev onormalt låg, vilket resulterade i en likaledes omfattande omställning till olja. På senaste året har oljetillförseln försämrats, delvis av valutaskäl, medan kolimporten börjat anta normalt omfång. En återgång från olja till kol har därför blivit nödvändig. Det är tydligt att alla dessa omställningar i stor utsträckning måste ha tagit produktiva krafter i anspråk för investeringsändamål.

3. *Förskjutningar i inkomstfördelningen* under och efter kriget har givit anledning till investeringar. Dessa förskjut-

ningar har ägt rum dels mellan stora och små inkomsttagare, dels mellan olika näringsgrupper.

a) Den utjämning av inkomsterna, som skett genom att de lägre inkomsterna stigit mer än de högre, har gjort en större del av det totala varusortimentet tillgänglig för det stora flertalet av konsumenterna. Detta har stimulerat till utökningar av tillverkningskapaciteten på många områden, t. ex. hos tillverkare av konfektion, sportartiklar, båtar m. m.

Efterfrågan på bostäder har tilltagit. Man vill ha större och bättre bostäder. Denna efterfrågan har blivit särskilt kännbar på grund av att hyrorna inte stigit lika mycket som priserna på andra varor och tjänster. (Även andra drivkrafter till den stora efterfrågan på bostäder har varit verk samma, varom mera under punkt 5.) Bostadsproduktionen är den mest kapitalkrävande av all investeringsverksamhet.

b) En förskjutning i inkomstfördelningen har vidare ägt rum mellan stadsnäringarna och jordbruket. Jordbrukares, lantarbetares och skogsarbetares löner har stigit mer än lönerna inom handel och industri. Denna utveckling har på några få år möjliggjort en standardhöjning för jordbruksbefolkningen, som det tagit mer än ett decennium för den övriga befolkningen att genomföra. Klyftan mellan jordbrukets och stadsnäringarnas löner har därmed till stor del utjämnats. Dessa jordbrukets förbättrade villkor har gett anledning till investeringar både inom och utom jordbruket. Inom jordbruket har detta tagit form av maskinanskaffningar och installationer av elektrisk utrustning samt om- och tillbyggnad av ekonomibygnader och bostäder. Detta får även ses som ett led i rationalisering och mekanisering av jordbruket, som måste genomföras för att ersätta förlusten av arbetskraft. Utom jordbruket har jordbruksbefolkningens ökade efterfrågan på både konsumtions- och kapitalvaror stimulerat leverantörerna att öka sin tillverkningskapacitet.

4. För företagen har den kraftiga *höjningen av lönekostnaderna i förhållande till kapitalkostnaderna* främjat investeringar för att spara mänsklig arbetskraft. Som exempel härpå kan nämnas de omfattande transporttekniska rationaliseringar som genomförts inom många sågverk och järnverk. Vid järnverken har även prisstegringarna på träkol (vilka i sin tur beror på höjningar av skogsarbetarnas löner) framtvingat en övergång från träkols- till koks- och elektriska processer.

5. I punkt 3 nämndes att det för konsumenterna fördelaktiga förhållandet mellan å ena sidan hyrorna och å andra sidan övriga priser samt löner framkallat en stor efterfrågan på bostäder. Vid sidan härav har emellertid även *befolkningsförhållandena* varit ägnade att framkalla ett stort behov av bostäder och andra byggnader. Påståendet kan synas underligt. Det har ju länge talats om att befolkningstillväxten i landet håller på att upphöra. Förskjutningar inom befolkningen har emellertid ägt rum.

a) Fastän befolkningen som helhet i det närmaste upphört att växa har vissa åldersgrupper tillvuxit starkt. Detta gäller främst befolkningen i aldrarna under 10 år samt de som är över 70 år. Detta har medfört ökade behov av rymligare bostäder för unga familjer, skolor respektive äldreomsorg och sjukhus.

b) Giftermålsfrekvensen har under och efter kriget varit större än på 1930-talet, vilket likaledes inverkat på hushållsbildningen och behovet av lägenheter.

c) Inflyttningen från landsbygden till städer och andra tätorter, vilken pågått i flera decennier, har under den tids-

period som här behandlas fortgått i ett accelererat tempo. Detta har skärpt bostadsbehovet i tätorterna. Men det har även bidragit till att framkalla ett ökat behov av moderna bostäder på landsbygden, ty det har där gällt att motarbeta arbetskraftens, särskilt de unga kvinnornas, utvandring genom att skapa bättre bostadsförhållanden.

6. De genomgripande *förbättringarna av de sociala förmanerna*, fria skolfrukostar, barnbidrag, höjda folkpensioner, sjukhusbyggen m. m., har givetvis framkallat behov av investeringar. Den nya semesterlagstiftning som genomfördes strax före krigets utbrott har bl. a. lett till att folk reser betydligt mer än tidigare. Detta har i sin tur dragit med sig ökat behov av investeringar i rullande materiel.

7. *Skattelagstiftningen* har i sin mån stimulerat investeringsverksamheten. I avsikt att främja företagets konsolidering medger skattelagstiftningen bokföringspliktiga näringsutövare inom ramen för god köpmannased rätt till fri värdering av sina lagertillgångar. Aktiebolag och ekonomiska föreningar har dessutom under vissa förutsättningar rätt till fri avskrivning på maskiner och inventarier. Detta betyder ju inte att någon befrielse från skatt erhålls, blott att den till viss del uppskjuts. Om denna rätt fullt utnyttjas uppkommer temporärt emellertid en förbättring av likviditeten som möjliggör investeringar.

★

Frågor anmäler sig nu. Hur har denna livliga investeringsverksamhet, som både till värde och volym varit större än någonsin tidigare, påverkat produktionskapacitet och produktivitet? Har investeringarna varit så stora att behovet måste anses mättat för en tid framåt? Eller är tvärtom investeringsbehovet fortfarande stort?

Det är naturligtvis mycket vanskligt att försöka besvara sådana frågor. Vissa synpunkter kan emellertid anläggas.

1) Man är mycket ofullständigt informerad om hur bruttoinvesteringarna fördelar sig mellan nyinvestering och reinvestering. Det är således inte bekant hur många miljoner kronor av de totalbelopp, som inledningsvis nämndes, som gått till kapiacitetsökningar. Det är dock bekant att en omfattande utbyggnad och modernisering ägt rum av industri, distribution, kommunikationsväsen och bostadsbestånd. Detta belyses kanske enklast genom en exemplifiering av de viktigaste av de projekt som genomförts eller håller på att genomföras.

Kraftverken har utbyggts i en så snabb takt, som leveranserna av turbiner, generatorer och annan materiel tillåtit. Under 1947 uppgick energiproduktionen till ca 14 000 MkWh, vilket är 60 % mer än under 1938—39. De byggen som pågår eller är planerade syftar till en energiproduktion på omkring 20 000 MkWh i slutet av 1952.

Cementindustrin har för närvarande en årlig produktionskapacitet på omkring 1 600 000 ton, vilket är omkring 30 % mer än före kriget. Inom kort beräknas årskapaciteten närma sig på 2 000 000 ton.

I *järnverken* pågår utbyggnader, som skall möjliggöra en ökning av tillverkningskapaciteten (i göt) från nuvarande ca 1 000 000 ton till 1 500 000 ton. Samtidigt skall omfattande installationer i syfte att vinna bättre värme- och transportekonomi göras. Arbetena beräknas vara slutförda om 3 à 4 år.

Stora kapacitetsökningar ha ägt rum i *verkstadsindustrin*, ehuru tillverkningarnas och tillverkningsmöjligheternas mångfald gör det omöjligt att ange några mått. Ett stort antal gjuterier har utvidgats och moderniserats. Varvsindustrin har utbyggts betydligt. Under 1947 var Sverige nr 2 bland världens skeppsbyggande nationer. Omfattande utvidgningar har även ägt rum inom den elektriska industrin beroende bl. a. på handelsavtalet med Ryssland.

Under 1946 och 1947 färdigställdes respektive 58 000 och 57 000 *bostadslägenheter*, vilket torde vara något mer än de 50 000 som beräknades byggas under de båda åren före kriget. Under 1948 beräknas tillskottet av lägenheter bli omkring 56 000.

Det framgår således att investeringarna för industrin koncentrerat sig på basindustrierna. De utbyggnader där pågår eller är slutförda kommer att underlätta expansion i senare produktionsled.

2) Det finns inte tillräckligt statistiskt material för att precisera sambandet mellan investeringar och produktionsutveckling. Tillgängliga siffror tyder dock på att produktionsutvecklingen hittills inte svarat mot de stora investeringar som gjorts. Delvis är väl förklaringen här till att den tekniska utvecklingen en investering numera behöver på grund av tekniska krångel och desorganisationsföreteelser inom produktionsledet är betydligt längre än tidigare. Om så är fallet skulle ledes produktivitetens vinster komma längre fram. Helt man emellertid inte utgå från att alla de investeringar som gjorts under de senaste åren varit ägnade att främja produktiviteten i vidare bemärkelse. Det finns t. ex. anledning att misstänka att många av de företag som startats för uppta ersättningstillverkning för utebliven import på nationalekonomiskt sett är en dålig affär. Dessa företags produkter är ofta dyrare än de som de ersätter. Många torde vara livskraftiga nog för att överleva när den interna konkurrensen återuppstår.

3) Och till slut frågan om investeringskonjunktur fortsatta utveckling. Enligt en enquête som Industriens redningsinstitut gjorde på våren 1948 rörande industriföretagens investeringsplaner framgick det, att man på mörk håll ställde sig avvaktande till nya investeringsprojekt, sedan de nu påbörjade fullföljts. Å andra sidan är det tydligen mycket kvarstår att göra även om investeringsverksamheten under de senaste åren varit stor. Det framgick av de anförda exemplen från olika industrigrenar, att t. ex. kraftverken och järnverken fortfarande måste investera mycket innan planerna var fullföljda. Även andra industrier torde ha stora investeringsbehov, särskilt de konsumtionsvaruindustrier som fått vänta på grund av basindustriernas prioritering vid beviljandet av byggnadstillstånd. Dessutom är stora behov av offentliga investeringar anmälda. Om man med ledning av de offentliga och ersatta planer som nu är kända skulle försöka sig på att göra en grov uppskattning av storleksordningen av investeringsbehovet under en längre tid framåt, omkring 10 år, skulle man komma till följande:

Vägväsendets utbyggnad beräknas kräva omkring 5 000 milj. kr. Om även kvaliteten på vägarna skall höjas kan det erforderliga beloppet stiga med 10 000 milj. kr. Den utvidgade undervisningen i skolorna väntas medföra ett byggnadsbehov på 1 000 à 2 000 milj. Sjukhusen behövs utbyggas och moderniseras för omkring 1 000 milj. Man strävar allmänt att förse landsbygden med vatten och avlopp. Kostnaderna härför kommer kanske att uppgå till 1 000 à 2 000 milj. Jordbrukets rationalisering väntas fordra 5 000 à 10 000 milj. Även om hänsyn tas till att hushållsbyggnaden om några år väntas avta, måste man kanske räkna med att 10 000 à 15 000 milj. behöver investeras i bostäder. Industrins behov är svårast att uppskatta. Man torde dock böra räkna med 15 000 milj.

Summerar man allt detta kommer man enligt de lägsta alternativen till 37 000 milj. och enligt de högre alternativen till 54 000 milj. Detta avser huvudsakligen nyinvesteringar. Om man tänker sig att dessa investeringar skall genomföras på 10 år skulle alltså det årliga behovet av nyinvesteringar uppgå till någonting mellan 3 700 och 5 400 milj. kr. Här till kommer även behov av underhåll och reparationer.